

Kujundsõnast eesti fraseoloogias

Asta Õim

XLX J. V. Veski päev "Keel täis kujundeid"

27. juuni 2017

Empiiriline materjal

Kõnekäändude kartoteek	154 550 teksti ~ 95 000 väljendit
EKFA	35 000 väljendit
FES	20 749 väljendit

Frageologismi tekkemahhanismid 1

1) terviku ümbermõtestamine:

(a) *Ameerikat avastama, naelapead tabama,*

(b) *jalgu selga võtma, torm veeklaasis,*

2) komponendikeskne ümbermõtestamine:

ussike põrmus, siidis ja sametis käima,

3) terviku osaline ümbermõtestamine:

kõvera kase kaudu sugulane, valetab nii et suu suitseb,

Frageologismi tekkemahhanismid 2

4) grammatiliste omaduste teisenemine:

ehku peale, mitte üks noh,

5) näiv ammendatus:

ei lausu musta ega valget, ei keetu ega kannikat, ei saanud suhu ega silma, ei ole kotis ega sopis,

6) tsitaadi (sh vanasõna) teisenemine:

*Ega inimene varnast võtta ole (EV 2090) > varnast võtta olema,
"Jaak, maa, kurat, jalad on põhjas!" > jalad on põhjas.*

Frageologismi formaalne teisenemine 1

tavaline teisenemine:

(a) institutsionaliseerunud formaalsed teisendid:

ei ole saba ega sarvi > saba ega sõrga ~ hända ei sarve ~ hända ega otsa ~ saba ega hända,

(b) süsteemsed teisendid:

mantlit pärima > mantlipärija, mantlipärimine,

Frageologismi formaalne teisenemine 2

juhuslik teisenemine

(a) süsteemsed teisendid: *paneb põhja peale* > *pane põhi püsti* ~ *viska põhi peale* ~ *Põhi peale!* ~ *Põhi välja!*,

(b) taotluslikud teisendid: *augutäide* > *auk ei tohi tühi olla*, (c) *keelevääratud*: *(naerab) nii et vats vabiseb* > *(naerab) et kõht loksub*,

peudoteisenemine (ei aktiveeri idiomatilist tähendust):

teravad küüned > *(ära arva, et minu) küüned on nürid*.

Mõistekategooriate ja fraseologismide suhe

INIMENE	77,9%
KVALITEET	10,5%
MAAILM JA LOODUS	1,99%
HULK JA MÄÄR	1,61%
AEG	1,53%
ÜLELOOMULIKUD NÄHTUSED	0,24%
FUNKTSIONAALSED VÄLJENDID	6,23%

Kujundsõnade sagedus fraseologismides

20 749 fraseologismi – 3620 kujundsõna

miinimumsagedus 1 – 1566 kujundsõna

maksimumsagedus 274 – 1 kujundsõna

keskmise sagedus 5,7

sagedus – kujundsõnu

4	142
8	67
20	11

100 sagedama kujundsõna ja fraseologismide suhe

sagedus	kujundsõnu	% / 3620	fraseologisme	% / 20749
37 – 50	40	1,10	528	2,54
51 – 100	33	0,91	1624	7,77
101 - 150	15	0,41	1259	6,06
151 - 200	6	0,16	1037	4,99
201 - 250	2	0,05	478	2,3
251 - 274	4	0,01	1068	5,14
Kokku	100	2,7	5984	28,8

100 sagedama kujundsõna ontoloogiline jaotus

Inimsfäär	69 (kehaosad 24, mentaalsus 12, inimene ise 6 jt)
Zoologia	23 (koduloomad 10, metsloomad 4, linnud 4 jt)
Botaanika	1
Aeg	2
Üleloomulikud jõud	2
Meteoreoloogia	2
Astronoomia	1

10 absoluutset favoriitkujundsõna

kujundsõna	fraseologisme
perse	274
silm	273
jalg	261
koer	260
pea	249
suu	229
käsi	196
hunt	176
süda	172
sig	171

Kokkuvõtteks

kujundsõna ontoloogiline alus – konkreetne elupraktika

metafoorne ülekanne

– lihtsasti äratuntav

kujund

– semantiliselt mõistetav